

Krzysztof Kiedrowski
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0001-6992-9537

Zarys koncepcji wyobraźni na gruncie negatywistycznej metafizyki unitarnej

Głównym celem niniejszego artykułu jest przedstawienie metafizycznych podstaw koncepcji wyobraźni na gruncie negatywistycznej metafizyki unitarnej. Proponowana koncepcja stanowi wynik krytycznej recepcji fragmentu metafizyki umysłu zawartej w książce Leszka Nowaka zatytułowanej *Podmiot i system kulturowy* (Nowak 2019; wyd. pośmiertne pod red. I. Nowak), będącej w zakresie treści kontynuacją wykładu negatywistycznej metafizyki unitarnej opublikowanego w trzech tomach *Bytu i myśli* (Nowak 1998; 2004; 2007). Praca ta stanowi — niestety nieukończoną — dopełnienie systemu metafizyki unitarnej o tzw. metafizykę podmiotową, stąd znajdują się w niej rozdziały poświęcone m.in.: prawdzie, myśleniu, umysłowi czy podmiotowi. Zasadniczym celem tej części metafizyki negatywistycznej jest więc jej otwarcie na rozumienie czynników kulturotwórczych.

1. Uwagi wstępne

Rozważana poniżej koncepcja wyobraźni zakłada realizację metafizycznego postulatu twórcy metafizyki unitarnej, dotyczącego radykalności koncepcji filozoficznych. Wspomniana radykalność filozofii (kwestionowanie koncepcji zdroworozsądkowych na poziomie założeń a tym samym powszechnych rozstrzygnięć rozmaitych kwestii filozoficznych) jest o tyle pożądana, że bez niej, zdaniem Nowaka, filozofia nie wypełnia swojej podstawowej funkcji kulturowej, którą jest tworzenie intelektualnych alternatyw. Wobec braku bezpośredniego dostępu do Rzeczywistości samej w sobie, człowiek skazany jest na wiarę, fragmentaryczne poznanie naukowe, sztukę i/lub filozoficzne próby uchwycenia owej Całości (Bytu). Każdy system metafizyczny, będący wynikiem spekulacji, czyli wolnego od kontekstu prag-

matycznego namysłu metafizycznego, jest niczym pojedynczy kawałek barwionego szkła w witrażu „przedstawiającym” Byt. Opozycyjna do radykalnej — filozofia spolegliwa dąży natomiast do utworzenia krystalicznie czystej szyby, przez którą każdy człowiek nie tylko widzi to samo, lecz — nade wszystko — widzi „tak samo”.

W celu zapewnienia sobie wstępnej hermeneutycznej ramy dla niniejszej (re)konstrukcji koncepcji wyobraźni i uzupełnienia tej koncepcji w jej oryginalnym sformułowaniu, posłużymy się metodą kryteriów adekwatności, którą autor *Bytu i myśli* uznał za metodę z jednej strony chroniącą aparat konceptualny metafizyki unitarnej przed arbitralnością, a z drugiej — dostarczającą argumentów przemawiających za adekwatnością wprowadzanych terminów (por. Kiedrowski 2013: 26-33). Dla proponowanych poniżej pojęć przyjmujemy cztery kryteria adekwatności, opierając się na monografii Jean-Paula Sartre’a zatytułowanej *Wyobrażenie. Fenomenologiczna psychologia wyobraźni* (Sartre 2012). Wybór ten, jakkolwiek arbitralny, nie jest przypadkowy. Perspektywa, w której francuski filozof prowadzi swoją „refleksję fenomenologiczną”, odmienna jest od zakładanej na gruncie rozwijanej tu metafizyki — właściwym dla Sartre’a paradygmatem metafizycznym jest paradygmat subiekcentryczny, podczas gdy metafizyka unitarna rozwijana jest w horyzoncie paradygmatu realcentrycznego (por. Nowak 1998: 24-28). Dzięki temu, o ile przedstawiona koncepcja wyobraźni spełni wskazane kryteria adekwatności, będzie można uznać, że pomimo pewnej kontrowersyjności wynikającej z realizacji programu filozofii radykalnej, wprowadzone terminy zgodne są do pewnego stopnia z rozstrzygnięciami cenionymi i uznanymi na gruncie filozofii.

Sartre charakteryzuje wyobraźnię jako „odrzeczywistniającą” funkcję świadomości obrazowej. Istota obrazu (wyobrażenia) uchwycona przez filozofa w ramach refleksji fenomenologicznej obejmuje cztery cechy (wyszczególnionym cechom wyobrażenia [I-IV] przyporządkowane zostaną odpowiednie kryteria adekwatności [K^{I-IV}]).

I. Wyobrażanie sobie czegoś jest aktem świadomości:

Słowo „obraz” może więc nazywać tylko stosunek świadomości do przedmiotu. Inaczej mówiąc, jest to pewien sposób, w jaki przedmiot jawi się świadomości, bądź, jeśli kto woli, pewien sposób, w jaki świadomość udostępnia sobie przedmiot. (Sartre 2012: 23)

K^I: Akt wyobrażeniowy jest relacją o charakterze umysłowym.

II. Świadomość wyobrażająca jest obserwacją pozorną:

[przedmiot wyobrażenia — K.K.] nie wyprzedza nigdy intencji [...], [ale jednocześnie — K.K.] świadomość nigdy nie wy-

przedza przedmiotu; intencja objawia się sobie samej w chwili, gdy się urzeczywistnia, w swej realizacji i poprzez nią. (Sartre 2012: 29-30)

K^{II}: Przedmiot aktu wyobrażeniowego ujawnia się wyłącznie w trakcie zachodzenia owego aktu.

III. Przedmiot świadomości nie jest realny:

Natomiast powiedzieć: „mam obraz Piotra” to nie tylko powiedzieć: „nie widzę Piotra”, lecz ponadto: „nie widzę nic zgoła”. Przedmiot intencjonalny świadomości obrazującej odznacza się tym, że go tu nie ma i że jest ustanawiany jako taki, ewentualnie tym, że nie istnieje i jest ustanawiany jako nieistniejący, bądź wreszcie tym, że w ogóle nie jest ustanawiany. (Sartre 2012: 33)

K^{III}: Przedmiot aktu wyobrażeniowego nie może być tożsamy z przedmiotem percepcji.

IV. Świadomość obrazująca jest spontaniczna:

Świadomość postrzeżeniowa jawi się sobie jako bierność. Natomiast świadomość obrazująca udostępnia się sobie samej jako świadomość obrazująca, tzn. jako spontaniczność, która wytwarza i zachowuje przedmiot jako obraz. Jest to niepoddająca się określeniu przeciwwaga tego, że przedmiot udostępnia się jako nicość. Świadomość jawi się sobie jako twórcza, ale tego aktu twórczego nie zakłada jako przedmiotu. (Sartre 2012: 34)

K^{IV}: Akt wyobrażeniowy aktywnie utrzymuje wyobrażenie w świadomości.

Oczywiście, respektowanie powyższych kryteriów adekwatności nie sprawia, że terminy techniczne obu koncepcji będą ze sobą tożsame w zakresie treści. Metoda kryteriów adekwatności, podobnie jak metoda parafrazy, ujawnia analogię formalną między koncepcjami, które — w szczególnym przypadku — mogą być tak od siebie odległe, jak koncepcja niniejsza oraz zaproponowana przez Sartre’a.

2. Tablica transformatów faktu jako metafizyczna podstawa aktów wyobrażeniowych

Fakty¹ stanowią w uniwersum unitarnym wyjątkową kategorię (sc. metafizyczną), ponieważ z jednej strony ujawniają one zawartość zapasu bytowo-

¹ Pojęcia: „sytuacja”, „fakt”, „świat”, „obiekt” i in., czyli terminy techniczne negatywistycznej metafizyki unitarnej, rozumiane są wyłącznie w sposób, w jaki zostały scharakteryzowane na gruncie tej koncepcji.

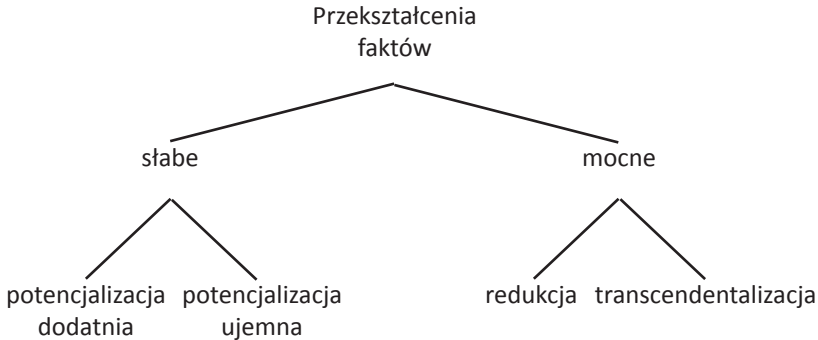
ści (kolekcja wszystkich atrybutów), a z drugiej są fundamentem światów i tym samym sfery światowej bytowości. Tablica transformatów faktu ujawnia możliwe relacje, w jakich pozostają względem siebie fakty (*resp.* światy). W modelu I *Bytu i myśli* dopuszczalne przekształcenia faktów autor dzieli na słabe i mocne (wcześniejsze opracowania tego zagadnienia zob. Nowak 1992), przy czym poza refleksją pozostają wszelkie fakty (*resp.* światy) niedookreślone. Znaczenie owego uproszczenia widoczne jest dopiero z perspektywy metafizyki podmiotowej, w której wprowadzone zostało pojęcie podmiotu metafizycznego utożsamionego ze światem nieokreślonym (Nowak 2019: 197-204). Tablica transformatów faktu dotyczy zatem tylko trzech typów metafizycznych faktów: faktów pozytywnych (obejmujących wyłącznie pozytywne realizacje atrybutów [„pozytywy”]), faktów negatywnych² (zawierających wyłącznie negatywne realizacje atrybutów [„negatywy”]) oraz faktów normalnych określonych (obejmujących zarówno pozytywy, jak i negatywy).

Przypomnijmy, że zgodnie z postulatami znaczeniowymi przyjętymi dla pojęcia atrybutu, każdy atrybut posiada wartości pozytywne i negatywne, które są równoliczne, oraz jedną wartość neutralną. Potencjalizacją nazywamy „słabe” przekształcenie danego faktu w inny, polegające na tym, że fakty te należą do tego samego typu metafizycznego, czyli posiadają tę samą strukturę. Innymi słowy, potencjalizacja jest przekształceniem ilościowym faktu — zmianie ulega jedynie wartość (natężenie) danego atrybutu w stosownym zakresie (np. potencjalizacją danego faktu pozytywnego F^1 jest fakt F^2 , w którym dany atrybut przyjmuje odmienne natężenie, ale nadal pozytywne). Jeśli natężenie danego atrybutu jest wyższe od wyjściowego, to mówimy o potencjalizacji dodatniej, w przeciwnym razie — o potencjalizacji ujemnej.

Przekształceniami mocnymi faktu są natomiast redukcja i transcendentalizacja. Transformacje te związane są ze zmianą struktury faktu — w wyniku redukcji dany fakt zawiera co najmniej jeden negatyw więcej, niż fakt wyjściowy (i odpowiednio jeden pozytyw mniej), transcendentalizacja prowadzi z kolei do wzbogacenia danego faktu o co najmniej jedną sytuację pozytywną względem faktu wyjściowego (i odpowiednio zubożenia go o co najmniej jeden negatyw). Konsekwentnie przeprowadzona redukcja przekształca zatem fakty pozytywne w fakty normalne określone, a te — w fakty negatywne, natomiast w wyniku stosowania transcendentalizacji uzyskujemy ciąg przebiegający od faktów negatywnych, poprzez fakty normalne określone, aż do faktów pozytywnych. Dodajmy jeszcze, że fakty negatywne pozbawione są

² Nowak w I tomie *Bytu i myśli* wprowadza terminy: „fakt pełny” i „fakt pusty”. Jest to związane ze stosowaniem terminu „dziura ontyczna” na określenie negatywu. Termin ten, jak sądzę, słusznie został wycofany w tomie II *Bytu i myśli*, stąd w niniejszym artykule zastępuję termin „fakt pełny” przez „fakt pozytywny”, a termin „fakt pusty” przez „fakt negatywny”.

reduktów (mogą podlegać jedynie transcendentalizacji lub potencjalizacji), a fakty pozytywne — transcensensów (fakty te mogą ulec wyłącznie redukcji lub potencjalizacji) (ryc. 1).

Ryc. 1. Tablica transformatów faktu.

Powyższe dopuszczalne typy przekształceń faktów określonych mogą zostać odniesione do światów. I tak dla danego świata W^1 :

- (a) światami alternatywnymi nazywamy wszystkie światy będące wynikiem potencjalizacji dodatniej lub ujemnej, a światami możliwymi nazywamy światy alternatywne względem świata W^1 oraz sam ten świat;
- (b) przedświatami danego świata W^1 nazywamy światy będące jego reduktami; bezświaty opierające się na faktach negatywnych pozbawione są reduktów;
- (c) poświatami świata W^1 nazywamy światy będące jego transcensensami; światy pełne, których fundamentem są fakty pozytywne nie posiadają swoich transcensensów;
- (d) światami pozamożliwymi nazywamy wszystkie przedświaty i poświaty świata W^1 ; wszystkie światy osiągalne w wyniku scharakteryzowanych powyżej transformacji nazywamy zaświatami świata W^1 .

Radykalna teza pluralizmu światowego, będąca wyrazem postulowanego przez Nowaka suprarrealizmu, pozwala zatem na niestandardową klasyfikację światów opartą na relacjach dotyczących ich zawartości sytuacyjnej. Zdaniem autora *Bytu i myśli* uniwersum unitarne wykracza tym samym poza spolegliwy realizm modalny Lewisa ograniczony do pozytywności i światów alternatywnych względem świata aktualnego.

Scharakteryzowanym powyżej transformacjom podlegają również obiekty, czyli kolekcje sytuacji wraz z nadbudowanymi nad nimi złożonymi sytuacjami formalnymi i pozaformalnymi. W wyniku wprowadzonego przez Nowaka uproszczenia dotyczy to jednak wyłącznie: konkretów (obiektów

obejmujących sytuacje pozytywne) oraz idei (ideą jest obiekt zawierający co najmniej jeden negatyw). W wyniku redukcji każdy konkretny przedmiot przekształca się w ideę, ale wymagana jest całkowita transcendentalizacja do tego, by idea stała się konkretem. Odniesienie możliwych transformacji do obiektów jest istotne z uwagi na relację wyobrażenia do zjawiska (dokładniej — materii zjawiska) (Kiedrowski 2013: 158-165).

3. IV rozbiór platoński na „przedstawienia” i „byty przedstawiane”

Zasadniczym celem rozważań Nowaka zawartych w dziele *Podmiot i system kulturowy* jest zniesienie dwóch rozbiorów metafizycznych: na przedstawienia i to, co przedstawiane (rozbiór IV), oraz na byty kulturowe (znaki) i byty naturalne (rozbiór V) (por. Nowak 1998: 99-106). Stanowi to realizację metafizycznego postulatu rozwijania filozofii radykalnej na sposób unitarny, to znaczy poprzez wskazywanie wspólnej podstawy (tu: atrybutywistycznej) dla rozmaitych dystynkcji metafizycznych (tzw. rozbiorów platońskich). Unitaryzm prowadzi zatem, od strony technicznej, do pojedynczej zasady (tu: pojęcia atrybutu), do której można sprowadzić wyróżnione klasy subsystemów (w przypadku rozbioru IV są to: pojęcie „przedstawienia” i pojęcie „tego, co przedstawiane”).

Zaproponowana przez Nowaka metafizyka umysłu wspiera się przede wszystkim na dwóch tezach: tezie o pluralizmie światowym uniwersum unitarnego — sfera światowa bytowości jest zbiorem wszystkich kombinatorycznie możliwych światów (w rozumieniu unitarnym) oraz tezie o tożsamości bytu i myśli. Tezy te, zdaniem autora *Bytu i myśli*, pozwalają na przezwyciężenie trudności występujących w podejściu mentalistycznym i materialistycznym (fizykalistycznym) do kwestii przedstawienia, a wynikających ze wspólnie podzielanego przez te stanowiska założenia o jedyności świata (sc. aktualnego). W przypadku fizykalizmu wszelkie przedstawienia stanowią pewne stany materii (ciała), natomiast w przypadku mentalizmu przedstawienia to reprezentacje mentalne; w jednym i drugim przypadku punktem odniesienia dla przedstawiń jest rzeczywistość utożsamiana ze światem aktualnym. Na gruncie wspomnianych stanowisk wysoce problematyczny okazuje się status przedstawiń nieadekwatnych.

Rozwiązanie Nowaka sprowadza się do zakwestionowania reprezentacji jako niezbędnego pomostu łączącego myślący podmiot ze światem (przedmiotem myśli). Akt myślenia rozumiany jest jako relacja prowadząca od stanu danego ciała do pewnego fragmentu bytowości. „Przedstawienie” zostaje w ten sposób zobiektywizowane, a kwestia jego prawdziwości zależna jest od stosownej relatywizacji światowej. Pomysleć sobie coś, co jest niezgodne z „naszym

światem”, oznacza zatem odnieść się do świata innego, w którym owa myśl (przedstawienie) jest zawarta i tym samym prawdziwa, ponieważ jest tożsama ze zbiorem sytuacji składowych owego świata. Myślenie to niezapośredniczone w wytworach mentalnych przemierzanie samej bytowości.

Zniesienie czwartego rozbioru platońskiego na przedstawienie i to, co przedstawiane wygląda następująco:

REFUTACJA ROZBIORU PSYCHOFIZYCZNEGO. Generalna idea książki brzmi następująco: jeśli przyjąć, iż Rzeczywistość (Całość) ma strukturę przedstawioną w modelu IX, to można:

- *cogitatum* utożsamić z sytuacją,
- prawdziwe (w sensie relatywnym) *cogitatum* utożsamić z sytuacją jakiegoś świata,
- podmiot (*sc.* metafizyczny) ze światem nieokreślonym,
- umysł z zamkniętym dedukcyjnie obszarem bytowości wyznaczonym przez krzyż procedur deformacyjnych, a nadbudowanym nad podmiotem metafizycznym.

Można więc poniechać rozbioru psychofizycznego. Rzeczywistość, miast rozdzielać się na „sferę obiektywną” i „sferę subiektywną” okazuje [się — K.K.] być metafizycznie jednorodna. (Nowak 2019: 229)³

Przywołana powyżej propozycja zniesienia IV rozbioru platońskiego obarczona jest jednak, jak sądzę, dwiema trudnościami. Pierwsza z nich dotyczy sposobu rozumienia pojęcia „przedstawienie”. Otóż zgodnie z tradycją filozoficzną (np. Kant 2005: 114; Sartre 2012: 24) wyróżnić można przedstawienia naocznościowe (w tym empiryczne i wyobrazeniowe) oraz pojęciowe; pierwsze są jednostkowe, natomiast drugie — ogólne. Sposób opracowania przez Nowaka omawianego zagadnienia, nieuwzględniający specyfiki spostrzeżeń, wyobrażeń oraz pojęć, wydaje się zbyt ogólny. Proponuję przeto wyodrębnienie w ramach owego rozbioru trzech składowych:

- IV^I spostrzeżenie — to, co spostrzeżone,
- IV^{II} wyobrażenie — to, co wyobrażone,
- IV^{III} pojęcie — desygnat.

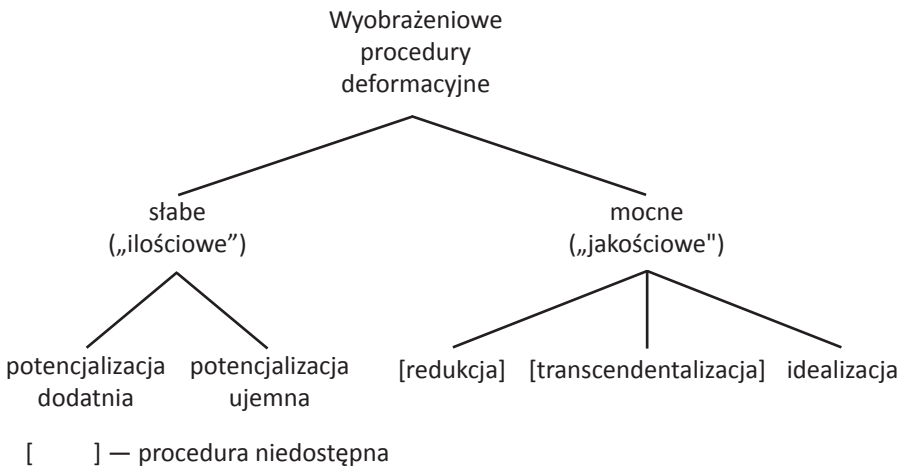
W niniejszym artykule zajmuję się wyłącznie rozbiorem IV^{II}. Pełne zniesienie rozbioru IV wymaga opracowania pozostałych zagadnień.

Trudność druga, jak sądzę znacznie poważniejsza, związana jest z hipotezą niepoznawalności negatywów, której dowód przedstawił Leszek Nowak w rozdziale V książki *Podmiot i system kulturowy*. Kwestii braku zasadności

³ W tym samym rozdziale (Nowak 2019: 237) autor proponuje alternatywny sposób zniesienia czwartego rozbioru platońskiego, w którym przedstawienia utożsamione zostały z sytuacjami samozwrotnymi. Fragment ten, w przeciwieństwie do cytowanego powyżej, nie uwzględnia pojęć: umysłu, podmiotu metafizycznego, wyobraźni i in. W dalszej części artykułu nie będzie on uwzględniany.

wspomnianego dowodu poświęciłem osobny artykuł (Kiedrowski 2022a). Tu podkreślę jedynie, że ważność owej hipotezy podważałaby zasadność samej negatywistycznej metafizyki unitarnej. W wielu fragmentach wspomnianej książki hipoteza ta nie jest w pełni uwzględniona, czego przykładem będą fragmenty dotyczące wyobraźni. Poniżej zrekonstruuję koncepcję wyobraźni Nowaka oraz poddam ją krytyce, a w kolejnym punkcie artykułu zaproponuję stosowną korektę.

Zarys koncepcji wyobraźni sformułowany został i opublikowany jeszcze przed wydaniem I tomu *Bytu i myśli* (Nowak 1990: 195-203; 1992: 167-169)⁴. Koncepcja ta nazwana „krzyżem władz duchowych” ujmuje akty wyobrażeniowe (czy ogólniej myśli) jako procedury deformacyjne umożliwiające przejście od obiektu przynależącego do danego świata (w szczególności aktualnego czy też empirycznego) do obiektu mniej lub bardziej różniącego się i występującego w świecie innym (w szczególnym przypadku takim obiektem może być świat). Wyobraźnia to zatem zdolność człowieka do myślowego (*sc.* wyobrażeniowego) odkształcania zawartości świata, przy czym, o ile światem tym jest świat empiryczny, to wyobraźnię określić można jako zdolność do przekraczania empirii (Nowak 2019: 187). Scharakteryzowane w pracy *Podmiot i system kulturowy* procedury deformacyjne konstytuujące strukturę wyobraźni są analogonem tablicy transformatów faktu opisanej w modelu I metafizyki unitarnej z tą jednak różnicą, iż uwzględniona została przez autora hipoteza

Ryc. 2. Podstawowe wyobrażeniowe procedury deformacyjne (ujęcie Nowaka).

⁴ W niniejszym artykule pomijam różnice występujące między wcześniejszymi sformułowaniami tej koncepcji a tym, które znajduje się w książce *Podmiot i system kulturowy*. Jako wiążące przyjmuję sformułowanie ostatnie.

niepoznawalności negatywów oraz utożsamienie świata nieokreślonego z podmiotem metafizycznym (Nowak 2019: 197-204). Klasyfikacja procedur deformacyjnych zaproponowana przez Nowaka przedstawia ryc. 2.⁵ Sposób rozumienia wyobraźniowych procedur kontrfaktycznych jest analogiczny do sposobu rozumienia przekształceń faktów/światów. W związku jednak z uwzględnieniem sytuacji neutralnych (podmiot metafizyczny jako świat nieokreślony) katalog procedur deformacyjnych został uzupełniony o idealizację⁶, określoną jako zastąpienie sytuacji pozytywnej w świecie W^1 przez sytuacją neutralną w świecie W^2 . W omawianym wykazie brakuje procedury odwrotnej — konkretyzacji (jest to jednak kwestia techniczna).

Zasadniczą trudnością przedstawionej klasyfikacji jest obecność procedur, które odnoszą się do sytuacji negatywnych. W świetle obowiązywania hipotezy niepoznawalności negatywów procedury redukcji i transcendentalizacji są przecież (częściowo) pustospełnione, ponieważ prowadzą odpowiednio „do” lub „od” negatywności. Dostępными procedurami powinny być zatem tylko: potencjalizacja (dodatnia i ujemna) ograniczona do zbioru pozytywów oraz idealizacja (pozytywy → sytuacje neutralne) wraz z konkretyzacją (sytuacje neutralne → pozytywy). Wyobraźnia, w ujęciu Nowaka, okazuje się tym samym być oknem na zawartość światów pozytywnych, pozytywno-neutralnych i na świat nieokreślony — podmiot metafizyczny, a negatywność znajduje się poza jej horyzontem. Jak wobec tego możemy rozumieć następujący fragment pochodzący z I tomu *Bytu i myśli*?

Wyobraźmy sobie, że z pościeli w sposób organiczny wyrasta dźwig — tego rodzaju całość wzdralibyśmy się przecież uznać za łożko. Podobnie, idei, w której pojawiłby się taki element, nie uznalibyśmy za ideę łożka, lecz za ideę czegoś innego, czego nazwą skądinąd nie dysponujemy w naszym języku. [...] Słowem, do charakterystyki łożka należy m.in. brak dźwigu wyrastającego z pościeli. Nie tylko pozytywy, ale i negatywy konstytuują to, co jest. (Nowak 1998: 141)

4. Wyobraźnia jako otwarcie się podmiotu na bytowość

Odrzucenie hipotezy niepoznawalności negatywów pozwala nam ponownie podjąć kwestię dostępności negatywności przez władzę wyobraźni. Odnosząc się do scharakteryzowanych przez Nowaka procedur deformacyjnych, rozważmy, w pierwszej kolejności, potencjalizację jako słabą procedurę deformacyjną. Zauważmy, że rozróżnienie potencjalizacji na dodatnią i ujemną

⁵ Fragment będący podstawą powyższej rekonstrukcji (Nowak 2019: 175-184) jest niespójny. Za wiążące przyjmuję tu sformułowanie bardziej precyzyjne („analityczne”) (*ibidem*: 179-180).

⁶ Do kwestii idealizacji, jako procedury deformacyjnej, powrócę w następnym punkcie.

zakłada podział logicznie wcześniejszy, to jest ograniczający potencjalizację bądź do zbioru pozytywów, bądź — negatywów. O natężeniach „wyższych” lub „niższych” można przecież mówić w relacji do danego pozytywu lub negatywu, a natężenia pozytywne i negatywne danego atrybutu nie tworzą wspólnie jednego liniowego porządku. Potencjalizację ograniczoną do sfery pozytywów nazwiemy zatem pozytywną, a do sfery negatywów — negatywną, przy czym w obu rodzajach potencjalizacji możliwa jest deformacja dodatnia i ujemna.

Zastanówmy się, czy potencjalizacja jest procedurą dostępną dla wyobraźni? Potencjalizacja pozytywna raczej nie budzi wątpliwości — bez problemu możemy wyobrazić sobie np. obiekt dłuższy lub krótszy od obiektu wyjściowego. Czy możemy wyobrazić sobie jednak negatywny odpowiednik wspomnianego przykładu? Otóż wydaje się to niemożliwe — czym innym jest bowiem wyobrażenie sobie braku pewnego obiektu, a czym innym — ilościowego (sc. negatywnego) zróżnicowania w zakresie własności owego obiektu. O ile rozpoznanie to jest zasadne, to wyobraźnia nie pozwala nam na „przemierzanie” sfery bezświatów w sposób szczegółowy. Nie oznacza to jednak, że braki (negatywność) są dla ludzkiej wyobraźni całkowicie niedostępne.

W tradycji filozoficznej dominują dwa sposoby rozumienia wyobraźni sięgające greckiej wykładni terminu *phantasia* (wywodzącego się od czasownika *faínesthai* [jawić się] i rzeczownika *phaos* [światło]) i łacińskiej wykładni terminu *imaginatio* (od *image* — obraz, obramowanie) (por. Niebelska-Rajca 2018; Górniewicz 2023). Rozumienie pierwsze akcentuje zależność wyobraźni od percepcji — wyobrażenia stanowią przypomnienie, transformację lub antycypację spostrzeżeń. W rozumieniu drugim wyobraźnia wytwarza niesprowadzalne do spostrzeżeń psychiczne obrazy i stanowi zasadę wszelkiej twórczości (por. Weichert 2021; Woźniak 2010; Krasicki, Błocian [red.] 2017). Abstrahując od kwestii pluralizmu światowego — o ile potencjalizacja (sc. pozytywna) stanowiłaby podstawę dla wyobraźni w pierwszym rozumieniu, o tyle procedury deformacyjne mocne umożliwiają wytlumaczenie „twórczej” funkcji wyobraźni.

Przejdźmy zatem do analizy procedur deformacyjnych mocnych. Po pierwsze dopuścić powinniśmy możliwość wyobrażenia sobie „braku czegoś” (sc. własności lub obiektu). Ograniczając się do danego atrybutu A , powiemy, że redukcja, przy uwzględnieniu niemożliwości przeprowadzania przez wyobraźnię potencjalizacji negatywnej, jest procedurą, która: 1. wychodzi od sytuacji pozytywnej p i 2. prowadzi do „wyobrażeniowego braku” sytuacji p („negacji wyobrażeniowej” sytuacji p [${}_w\neg p$]), który tożsamy jest ze zbiorem wartości negatywnych atrybutu A . Proponowany typ negacji odróżnić należy od zdefiniowanych już w metafizyce unitarnej dwóch typów negacji: negacji elementarnej (dopełnienie sytuacji do podstawy bytowości) i negacji logicznej (dopełnienie sytuacji do bytowości). Negacja wyobrażeniowa sytuacji

elementarnej byłaby zatem charakterystyczna dla mocnych procedur deformacyjnych powiązanych ze sferą negatywną. Zwróćmy przy tym uwagę, że negacja wyobrażeniowa jest identyczna dla każdej sytuacji pozytywnej rozpiętej na danym atrybucie.

Druga istotna zmiana w zakresie dopuszczalnych procedur deformacyjnych związana jest z uwzględnieniem sytuacji neutralnych. Z jednej strony należy brać pod uwagę „brak wyobrażeniowy”, z drugiej natomiast — pierwotny podział sytuacji elementarnych na sytuacje określone i nieokreślone. Przyjmijmy, że procedurami prowadzącymi od sytuacji określonych do sytuacji neutralnych i odwrotnie są procedury abstrakcji i odabstrakcyjniania. Procedura abstrakcji może jednak polegać na przekształceniu w sytuację neutralną pozytywu lub braku wyobrażeniowego. W pierwszym przypadku mówimy o fikcjonalizacji, a w drugim — o ideacji (procedury odwrotne to odpowiednio defikcjonalizacja i deideacja).

Na szczególną uwagę zasługuje w tym ujęciu zmiana dotycząca określenia procedury deformacyjnej prowadzącej od pozytywu do neutrum — w propozycji Nowaka jest to idealizacja, natomiast w ujęciu podpisanego — fikcjonalizacja. Zmiana ta nie ma charakteru wyłącznie werbalnego, ale posiada głębsze uzasadnienie. (Zagadnieniu idealizacji na gruncie negatywistycznej metafizyki unitarnej powinny być zresztą poświęcone osobne badania z uwagi na znaczenie tej procedury w refleksji metodologicznej i filozoficznej autora *Bytu i myśli* w ogóle oraz z uwagi na fakt, że to właśnie namysł nad metafizycznymi podstawami metody idealizacji i konkretyzacji skłonił Nowaka do zaproponowania hipotezy negatywizmu.)

Na początek przywołajmy dwa fragmenty z wcześniejszych prac Nowaka, w których wypowiada się on na temat procedury idealizacji:

Idealization is another type of complex deformational procedures. It can be identified by a joint reduction and negative potentialization (in particular, ideation). (Nowak 1990: 198)

[...] Granicznymi przypadkami potencjalizacji są ideacja — kiedy to postuluje się kontrfaktycznie zachodzenie danej własności w stopniu minimalnym („zerowym”) oraz mityzacja [...]. Otóż idealizacja stosowana głównie w nauce jest połączeniem redukcji i ideacji [...]. (Nowak 1992: 53)

Zauważmy, że wspólnymi aspektami powyższych charakterystyk są: ujmowanie idealizacji jako procedury złożonej (połączenie redukcji i ideacji) oraz — jako procedury sięgającej negatywności.

Sposób rozumienia idealizacji zaproponowany przez Nowaka w pracy *Podmiot i system kulturowy* jest zgoła odmienny:

Założenia idealizujące przyjmowane w nauce neutralizują wpływ danego parametru na dany. Polega to na neutralizacji, a więc zastąpieniu parametru pozytywnego przez zero. (Nowak 2019: 177)

Idealizacja bez potencjalizacji (idealizacja czysta): świat idealny W' zawiera więcej neutralów niż świat W oraz mniej pozytywów niż W , a poza tym jest strukturalnie tożsamy z W ; czyli: $\mathbf{N}^{W'} = \mathbf{N}^W$, $\mathbf{NE}^{W'} \supset \mathbf{NE}^W$, $\mathbf{P}^{W'} \subset \mathbf{P}^W$, $\mathbf{Pot}_-^{W'} = \emptyset$, $\mathbf{Pot}_+^{W'} = \emptyset$.⁷

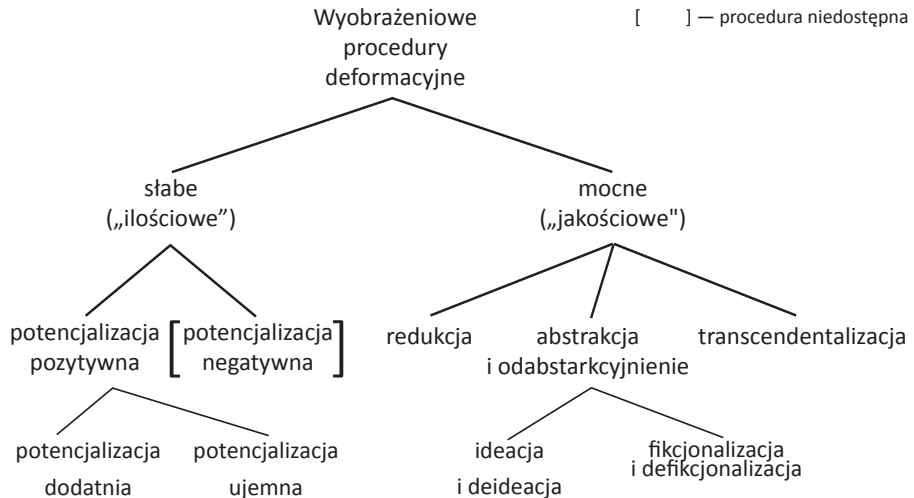
Idealizacja w powyższym ujęciu jest zatem procedurą prostą oraz przebiegającą od pozytywów do sytuacji neutralnych. Definicja ta zdaje się konsekwencją hipotezy niepoznawalności negatywów.

Zgodna z postulowaną tu propozycją byłaby z kolei definicja następująca:

[...] idealizacja jest procedurą deformacyjną złożoną, która polega na redukcji (sc. wyobraźniowej) danej sytuacji pozytywnej oraz ideacji powstałego — w wyniku redukcji — braku wyobraźniowego.

Definicja ta uwzględniająca w zmodyfikowany sposób powyższe charakterystyki idealizacji zaproponowane przez Nowaka obejmuje:

- (a) redukcję — rozumianą jako redukcja wyobraźniowa, czyli prowadząca od pozytywu do braku wyobraźniowego (w zakresie tego samego atrybutu),
- (b) ideację — rozumianą jako przekształcenie braku wyobraźniowego w sytuację neutralną (rozpiętą na tym samym atrybucie).

Ryc. 3. Podstawowe wyobraźniowe procedury deformacyjne (ujęcie podpisanego).

⁷ Określenie to stanowi korektę sformułowania Nowaka zawartego w (Nowak 2019:180). Transformacja jakościowa świata w pewnym punkcie wymusza transformację tego świata w innym punkcie. W przeciwnym wypadku świat stałby się sprzeczny, co jest konsekwencją sformułowania Nowaka.

Wachlarz i horyzont deformacyjnych procedur wyobrażeniowych okazuje się być znacznie szerszy niż w omówionym powyżej ujęciu Nowaka (ryc. 3). Proponowane ujęcie struktury wyobraźni (aktów wyobrażeniowych) wydaje się jednak zgodne nie tylko z duchem negatywistycznej metafizyki unitarnej, ale również z pierwotnymi intuicjami autora *Bytu i myśli*.

5. Negatywistyczna koncepcja wyobraźni — podsumowanie i uzupełnienia

Na zakończenie niniejszego artykułu dokonamy przeglądu najważniejszych ustaleń oraz stosownych uzupełnień proponowanej tu korekty koncepcji wyobraźni Leszka Nowaka.

- (1) Wyobraźnia jest władzą ludzką, której aktywność polega na deformacji danego obiektu (w rozumieniu negatywistycznym) wyjściowego, w wyniku czego osiągnąć jest należący do bytowości obiekt odmienny. Właściwym metafizycznym gruntem wyobrażeniowych procedur deformacyjnych jest tablica transformatów faktu (por. Nowak 2019: 183-184), która w sformułowaniu występującym w I tomie *Bytu i myśli* (por. Nowak 1998: 167-168) jest niekompletna, gdyż pozbawiona przekształceń uwzględniających sytuacje nieokreślone (stąd konieczne było powyższe rozwinięcie w odniesieniu do wyobraźni). Fizyczną podstawę władzy wyobraźni stanowi ciało ludzkie (*centrum osobnicze*) generujące spostrzeżenia jako zjawiska (por. Kiedrowski 2013: 160-168), a niezmiennikiem władzy wyobrażeniowej (czy szerzej — umysłu) jest podmiot metafizyczny (świat nieokreślony). Dodajmy jeszcze, że hipotezy niniejsze rozwinięte zostały w abstrakcji od związku wyobraźni z przedstawieniem pojęciowym, którego wykładnia wymaga uprzedniego opracowania i rozbudowania teorii znaku (por. Nowak 2019: 281-290).
- (2) Proponowana koncepcja wyobraźni spełnia przyjęte na początku artykułu kryteria adekwatności:

K^I: istota aktów wyobrażeniowych sprowadza się do realizacji słabej lub mocnych procedur deformacyjnych, którym poddane jest zjawisko lub wstępne wyobrażenie (warunkami owej aktywności są ciało ludzkie oraz podmiot metafizyczny); w wyniku przeprowadzania danej procedury ujawnia się pewien fragment bytowości;

K^{II}: jakakolwiek modyfikacja (słaba lub mocna) w zakresie danej procedury „zmienia” w odpowiedni sposób wyobrażenie wyjściowe; dostępny — a nie wytwarzany przez wyobraźnię — jest wtedy inny fragment uniwersum;

- K^{III}: o ile przez przedmiot percepcji rozumieć materię zjawiska, czyli konstytutywę obiektu pozytywnego (por. Kiedrowski 2013: 161), to wyobrażenie, z definicji, nie może być z nim tożsame; wyobrażenie może być potencjalizacją pozytywną przedmiotu percepcji lub jego mocną deformacją, czyli ujawnieniem przynależącego do bytowości obiektu metafizycznie odmiennego;
- K^{IV}: jakakolwiek zmiana aktu wyobrażeniowego (procedury deformacyjnej) prowadzi do innego wyobrażenia; wyobrażenie wcześniejsze, ponieważ jest tożsame z pewną zawartością bytowości, subsystuje (jest obiektywne), lecz nie jest już dla wyobraźni aktualnie dostępne.

Jest sprawą oczywistą, że na gruncie metafizyki negatywistycznej wyobrażenie jest tożsame z pewną obiektywną składową bytowości, podczas gdy w ujęciu Sartre'a wyobrażenie jest samym aktem psychicznym (relacją). Wspomniana różnica powstaje w wyniku przyjmowania dwóch różnych rozstrzygnięć w zakresie postulowanego paradygmatu oraz kwestii liczebności światów: metafizyka unitarna, przypomnijmy, zakłada pluralizm światowy oraz paradygmat realcentryczny, a filozofia Sartre'a — światowy monizm i paradygmat subiekcentryczny.

- (3) Proponowane ujęcie wyobraźni pozwala znieść IV rozbiór platoński na wyobrażenie i to, co wyobrażone, przy jednoczesnym obowiązywaniu hipotezy tożsamości bytu i myśli. Istotą aktu wyobrażeniowego jest poddanie stosownej deformacji pewnego wyobrażenia wyjściowego. Deformacja ta prowadzi do innego wyobrażenia, które od strony metafizycznej zbudowane jest z: sytuacji pozytywnych i/lub sytuacji nieokreślonych i/lub braków wyobrażeniowych, które ostatecznie są pewnymi realizacjami atrybutów (w przypadku danego braku wyobrażeniowego chodzi o całkowity zasięg miar negatywnych danego atrybutu). To, co wyobrażone, nie jest przy tym wytworem wyobraźni, lecz pewną zawartością uniwersum, czyli ostatecznie złożone jest z pewnych sytuacji, które także stanowią stosowaną realizację atrybutów. Tożsamość wyobrażenia („myśli”) i tego, co wyobrażone („bytu”) zachodzi w pełni dla sytuacji pozytywnych i nieokreślonych, natomiast negatywy (danego atrybutu) ujmowane są poprzez wyobraźnię zbiorczo jako brak wyobrażeniowy (negacja wyobrażeniowa). Zawartość danego braku wyobrażeniowego tożsama jest jednak z dopuszczalnymi dla danego atrybutu miarami negatywnymi.
- (4) Swoistą własnością wyobraźni jest ujmowanie negatywności jako „braku (sc. wyobrażeniowego) czegoś”. Władza wyobraźni, poprzez

niemożliwość stosowania potencjalizacji negatywnej, nie może różnicować negatywnych miar danego atrybutu, co ujawnia się poprzez wspólny dla rozmaitych pozytywnych natężeń danego atrybutu oraz sytuacji nieokreślonej brak wyobrażeniowy. Widoczna jest tu istotna różnica zachodząca pomiędzy tablicą transformatów faktu a krzyżem władz duchowych. W pewnym sensie działanie wyobraźni jest uboższe od metafizycznego „maksimum”.

- (5) Akty wyobrażeniowe sprowadzają się do siedmiu podstawowych procedur deformacyjnych (sc. wyobrażeniowych): potencjalizacji pozytywnej (dodatniej i ujemnej), redukcji, transcendentalizacji, fikcjonalizacji, defikcjonalizacji, ideacji oraz deideacji. Są one podstawą procedur złożonych, m.in. idealizacji (połączenie redukcji i ideacji).
- (6) „To, co nazywamy wyobraźnią, jest oknem na zaświaty. Wyobraźnia nic nie „wytwarza”, raczej tylko „widzi” to, co obiektywnie jest (subsystuje), a więc jest wejrzeniem w inne światy” (Nowak 2019: 109; por. de Luneville 2022: 57-59). Owo wejrzenie nie obejmuje jednak pustki (zbioru wszystkich bezświatów), której zawartość w swojej szczegółowości jest dla wyobraźni nieosiągalna. Całkowity brak wyobrażeniowy, który mógłby zostać nazwany w omawianym kontekście „nicością”, wyraża negatywność wszystkich bezświatów. Dostępna dla wyobraźni jest natomiast w swym zróżnicowaniu pełnia (zbiór światów pełnych), światy pozytywno-nieokreślone, oraz szczególny świat będący wyobrażeniowym (umysłowym) niezmiennikiem — świat nieokreślony (podmiot metafizyczny).
- (7) Aktywności władzy wyobraźni towarzyszy wolność ontyczna w tym sensie, że nie musi pokrywać się ona z kierunkiem związków istotnościowych oraz zmian. Ciągi wyobrażeniowe obejmować mogą sekwencję wyobrażeń całkowicie pozytywnych, wybrakowanych wyobrażeń pozytywnych, pozytywno-neutralnych itd. Zwrot: „Wyobraź sobie...” interpretowany może być jako zapoczątkowanie nowego ciągu wyobrażeniowego, którego pierwszym ogniwem jest podmiot metafizyczny (czysta nieokreśloność).
- (8) Ponieważ potencjalizacja pozytywna (sc. wyobrażeniowa) odbywa się w czasie, to wyobrażenie przyszłego stanu świata jako „punkt wyjścia”, zakłada materię zjawiska, czyli konstytutywę konkretnego (Kiedrowski 2013: 161). Zachodzi tu tożsamość między materią zjawiska a „obiektem wyjściowym” podlegającym deformacji wyobrażeniowej — potencjalizacji pozytywnej.
- (9) Uwzględniając zaproponowaną przez Nowaka w III tomie *Bytu i myśli* koncepcję Rzeczywistości (Nowak 2007: 185-186), zauważmy, że wyobraźnia umożliwia przejście nie tylko pomiędzy światami tworzą-

cymi dany ciąg rzeczywisty r_1 , ale również przejście pomiędzy dwoma różnymi ciągami rzeczywistymi r_1 i r_2 , przy czym, ze względu na ograniczoną procedurę redukcji, nie jest dla władzy wyobraźni osiągalna „negatywna” faza rozwoju rzeczywistości, czyli nieskończony ciąg przekształceń bezświatów. Aktywność wyobraźni w horyzoncie Rzeczywistości może być określona jako „bierna” lub „czynna”. Wyobraźnia jest „bierna”, gdy ciąg wyobraźniowy tożsamy jest z ciągiem zmian światowych charakterystycznych dla rzeczywistości r . Aktywność wyobraźni jest natomiast czynna, gdy ciąg wyobraźniowy obejmuje następujące po sobie wyobrażenia: wyobrażenie $W\dot{Z}^1$ należące do rzeczywistości r_1 oraz wyobrażenie $W\dot{Z}^2$ należące do rzeczywistości r_2 . Owo przejście odbywa się w czasie oraz zakłada jednoczący punkt odniesienia, czyli podmiot metafizyczny („obserwatora”). Obserwator to pomost pomiędzy wyobrażeniami (światami) należącymi do dwóch różnych ciągów rzeczywistych.

- (10) Wyobraźnia, której istotą aktywności jest deformacja, stanowi rdzeń rozmaitych dziedzin kultury duchowej. Zaproponowane przez Nowaka ujęcie, poddane tu stosownej korekcie, pozwala zrozumieć specyfikę działalności człowieka w nauce (idealizacja jako redukcja i ideacja), sztuce (fikcjonalizacja i potencjalizacja pozytywna) czy religii (transcendenatalizacja i/lub defikcjonalizacja i potencjalizacja pozytywna). Kwestia ta wymaga osobnego szczegółowego opracowania.
- (11) Zarysowana tu koncepcja wyobraźni, uzupełniona o koncepcję znaku i przedstawienia pojęciowego, może stać się również podstawą negatywistycznej teorii wartości. Rozpięcie horyzontu aktywności władzy wyobraźni pomiędzy zjawiskami a podmiotem metafizycznym („obserwatorem” — światem nieokreślonym) oraz charakter owej aktywności (deformacja) stanowi, jak sądzę, podstawę dla zdefiniowania wartościowania, za które można przecież uznawać każdorazowy akt wyobraźniowy (deformację). Również to zagadnienie wymaga osobnej i szczegółowej refleksji.

* * *

Na zakończenie niniejszych rozważań poczynić jeszcze chciałbym pewną uwagę. Przedstawiona powyżej koncepcja wyobraźni stanowi część negatywistycznej metafizyki unitarnej, która zakłada *explicite* wyłożoną przez autora *Bytu i myśli* metafizofię (Nowak 1998: 7-98; Kiedrowski 2022b). W szczególności przyjmuję za Nowakiem metafizoficzne rozstrzygnięcie głoszące, że koncepcja metafizyczna ma charakter hipotetyczny oraz, iż powinna być rozwijana na sposób systemowy. Oznacza to, że obowiązywanie powyższych

hipotez ograniczone jest do aparatu konceptualnego metafizyki negatywistycznej, natomiast ich spójność z postulatami znaczeniowymi, definicjami i twierdzeniami sformułowanymi już na gruncie tej koncepcji odgrywa rolę pierwszorzędą.

Niniejszy artykuł pozbawiony jest nader ważnej warstwy argumentacyjnej, opierającej się na parafrazach odmiennych koncepcji filozoficznych. Ograniczenie to nie zmienia jednak faktu, że konceptualną podstawą dla przeprowadzenia owych parafraz w zakresie problematyki wyobraźni metafizyka unitarna już dysponuje.

Literatura

- De Luneville, A.B. (2022). *Traktat od wyobraźni*. Białystok: CHIAROSCURO.
- Górniewicz, J. (2023). *Światło i obraz. Spory o istotę wyobraźni*. Olsztyn: Wydawnictwo UWM.
- Kant, I. (2005). *Logika. Podręcznik do wykładów*. Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/obraz terytoria.
- Kiedrowski, K. (2013). *Metodologiczne podstawy negatywistycznej metafizyki unitarnej Leszka Nowaka*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM.
- Kiedrowski, K. (2022a). Hipoteza niepoznawalności negatywów. *Sensus Historiae. Studia interdyscyplinarne*, vol. XLVII/2: 215-225.
- Kiedrowski, K. (2022b). Metafilozofia negatywistycznej metafizyki unitarnej Leszka Nowaka. *Człowiek i społeczeństwo: Paradygmaty metafizologii*, t. LIII: 137-152.
- Krasicki, J., I. Błocian (red.) (2017). *Władza wyobraźni. Z problematyki antropologii obrazu*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Niebelska-Rajca, B. (2018). *Kłopot z wyobraźnią. Pojęcie „phantasia-imaginatio” w teorii twórczości renesansu i baroku*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Nowak, L. (1990). Abstracts Are Not Our Constructs. The Mental Constructs Are Abstracts. W: (red. J. Brzeziński, Fr. Cogniglione, T.A.F. Kuipers, L. Nowak) *Idealization I: General Problems*. Amsterdam/Atlanta: Rodopi: 193-206.
- Nowak, L. (1992). Myśl o czymś jest tym właśnie. Nie ma więc teorii bytu i teorii poznania: jest metafizyka. W: *Poznańskie studia z filozofii nauki*, z. 12: 17-63.
- Nowak, L. (1998). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 1: *Nicość i istnienie*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2004). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 2: *Wieczność i zmiana*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2007). *Byt i myśl. U podstaw negatywistycznej metafizyki unitarnej*, t. 3: *Enigma i rzeczywistości*. Poznań: Zysk i S-ka Wydawnictwo.
- Nowak, L. (2019). *Podmiot i system kulturowy*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.

- Sartre, J-P. (2012). *Wyobrażenie. Fenomenologiczna psychologia wyobraźni*. Warszawa: Wydawnictwo Aletheia.
- Weichert, K. (2021). *Od schematyzmu transcendentálnego do montażu. Pojetyczny i krytyczny model wyobraźni*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Woźniak, M. (2010). *Przeszłość jako przedmiot konstrukcji. O roli wyobraźni w badaniach historycznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.

Krzysztof Kiedrowski

An Outline of the Concept of Imagination on the Ground of Negativistic Unitarian Metaphysics

Abstract

The theme of this paper is a critical analysis of Leszek Nowak's concept of imagination, proposed in the posthumously published book *Subject and the Cultural System* (Poznań 2019, ed. I. Nowak). The main theses of the concept are as follows: (1) the activity of imagination consists in applying deformational (counterfactual) procedures (for example: potentialization, reduction, transcendentalization, ideation, fictionalization), (2) images are not mental constructs, but an objective part of beingness, which is captured in the act of imagination, (3) imagination is limited in terms of grasping negativity. The theses are also the realization of the metaphilosophical programme of radical metaphysics.

Keywords: negativistic unitarian metaphysics, imagination, image, deformational (counterfactual) procedures.